

STADSHOLMEN

SKÄRHOLMENS GÅRD 1

Skärholmens gårdsväg 26–30

SKÄRHOLMEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 HUVUDBYGGNAD
- 2 ÖSTRA FLYGELN
- 3 VÄSTRA FLYGELN
- 4 STRANDSTUGOR

HUVUDBYGGNADEN MED EN VÅNING OCH BRUTET TAK HAR KVAR SIN KARAKTÄR FRÅN MITTEN AV 1700-TALET. FASADENS PANEL OCH VERANDAN MED SIN ALTAN ÄR SENARE TILLSKOTT FRÅN 1800-TALET. FOTO J. MALMBERG.

Skärholmens gård uppfördes troligen vid mitten av 1700-talet som sommarbostad för köpmannen Engelbert Gother. Gården är ett fint exempel på hur välbeställda storstadsbor vid den tiden allt oftare skaffade sig sommarnöjen utanför staden.

Miljön har trots senare förändringar fortfarande kvar mycket av sin karaktär från byggnadstiden med huvudbyggnaden, flyglarna och den terrasserade parken ner mot Mälarens strand. Invändigt finns flera bevarade detaljer från 1700- och 1800-talet som kan berätta om den tidens inredningsideal.

Skärholmens gård är blåvärderad (de två strandstugorna är grönvärderade) enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Skärholmens gård ligger i en dalgång vid Fiskar-

fjärdens södra strand vid Mälaren. På en karta från början av 1700-talet omges gårdens bebyggelse av små åkrar, ängar och hagar, men även av delar med bergig och stenig skogsmark. I området fanns flera torp som, liksom Skärholmens gård, under 1700-talet byggdes om till mindre herrgårdar. Byggnaderna användes som sommarnöjen av stockholmare och marken arrenderades ofta ut. Den lantliga miljön fanns kvar fram till 1960-talet.

När Stockholms stad köpte Skärholmen och angränsande mark i mitten av 1940-talet för exploatering, bestämdes att området runt gården skulle bevaras som parkmark. Huvudbyggnaden med sina flyglar och sin park ligger därmed förhållandevis

PARKEN GÅR NER MOT MÄLAREN OCH ANLADES MED TERRASSER I MITTEN AV 1700-TALET. FOTO J. MALMBERG.

avskilt från den täta och storskaliga 1960-talsbebyggelsen i omgivande Skärholmen, Värberg och Sättra, och närmiljön har behållit sin lantliga prägel.

HISTORIK

Från torp till sommarnöje

Uppgifterna om Skärholmens historia är delvis motstridiga i litteratur och källor. Skärholmen nämns dock första gången 1627 och var då ett av flera torp som låg under den stora egendomen Värby. Skärholmen fanns troligtvis kvar som torp till mitten av 1700-talet, då köpmannen Engelbert Gother tog över för att bygga ett sommarnöje åt sig och sin familj, liksom många andra förmögna stockholmare gjorde vid den här tiden för att undvika den smutsiga och stökiga staden. De två stugorna nära stranden uppfördes sannolikt vid början av 1800-talet – den ena som tvättstuga och den andra som bostad för trädgårdsmästaren.

Engelbert Gothers herrgård

Engelbert Gother var en välbeställd man som en

tid hade varit direktör för Rörstrands porslinsfabrik och senare blev handelsborgmästare i Stockholm – många städer hade vid den här tiden flera borgmästare med olika ansvarsområden. Det var sannolikt Gother som på platsen för torpet Skärholmen lät bygga en liten herrgårdsanläggning med två flyglar. Den sluttande marken mellan byggnaderna och Mälaren terrasserades och ordnades till trädgård, och en engelsk park anlades på udden norr om trädgården. Vid stranden byggdes nya bryggor och sjöbodar för att förenkla transporter via Mälaren. På gården fanns också flera ekonomibyggnader, till exempel ladugård och fähus.

Från Gothers död 1775 och hela 1800-talet hade Skärholmens gård flera olika ägare, oftast rika stockholmare, som alla använde den som sommarnöje.

Huvudbyggnaden byggs om

Sannolikt skedde inga större förändringar av byggnaderna förrän vid mitten av 1800-talet, då framför allt huvudbyggnaden moderniserades och byggdes om enligt tidens rådande stil. På sjösidan byggdes

DETALJ AV EN KAKELUGN I HUVUDBYGGNADEN. KAKELUGNEN ÄR TILLVERKAD I BÖRJAN AV 1900-TALET MEN HAR ETT MÖNSTER INSPIRERAT AV 1700-TALET. FOTO B. NORDENMARK.

en stor täckt veranda med trappor till trädgården och på gårdssidan en mindre veranda i anslutning till entrén. Då fick även den timrade byggnaden ny fasadbeklädnad i form av locklistpanel.

Vid den här tiden var Skärholmens gård ett populärt utflyktsmål för stockholmare. När Mälarens ångbåtstrafik kommit igång ordnades på 1840-talet reguljära nöjesturer ut till Skärholmens brygga där passagerarna kunde dansa. Från 1870-talet och flera decennier framåt låg också ett praktfullt badhus nere vid stranden. Badhuset, med ett karakteristiskt glasat torn, hade en avancerad höj- och sänkbar bassäng för att underlätta badandet.

Ombyggnader i slutet av 1800-talet

Under slutet av 1800-talet gjordes ytterligare förändringar av byggnaderna. Det var troligtvis nu som

huvudbyggnadens båda verandor fick balkonger och verandan mot sjösidan kläddes med dekorativt utskuret spån. Samtidigt inreddes vindsvåningen och takkupan mot sjösidan breddades. Vid den här ombyggnaden byggdes även den nuvarande invändiga trätrappan från förstugan i bottenvåningen till övervåningen.

Även de båda flyglarna byggdes om vid den här tiden, bland annat genom att vindsvåningarna inreddes och byggnaderna försågs med takkupor. Den östra flygeln var sannolikt redan från början avsedd som bostad för tjänstefolk medan den västra innehöll gårdens kök och en mindre bostadsdel.

Den sista privata ägaren blev familjen Lewenhaupt som ägde Skärholmen flera decennier under 1900-talets första hälft innan gården 1944 övergick i Stockholms stads ägo.

PARDÖRRARNA SOM LEDER TILL SALEN FRÅN ANGRÄNSANDE RUM TILLKOM PÅ 1800-TALET. FOTO B. NORDENMARK.

Familjen Lewenhaupt hade gården som sommarställe tills staden köpte den för att exploatera och bebygga markerna. Gården med parkanläggningen behölls i den nya stadsdelen, men ladugård och växthus revs.

Upprustning och renovering

Under ett antal år användes Skärholmens gård för olika former av fritidsverksamhet, bland annat som scoutlokaler, men underhölls dåligt och både byggnader och park fick förfalla. 1960 utfördes vissa ombyggnadsarbeten, till exempel byttes nästan samtliga fönsterkarmar- och bågar ut och vissa innerväggar, främst i flyglarna, kläddes med masonit. Därefter stod gården periodvis tom, utsattes för vandalism och förföll ytterligare. År 1977 gjordes en omfattande renovering, både ut- och invändigt. Bland annat

frilades timmerstommen och kläddes delvis med ny panel och taket lades om. Den invändiga renoveringen omfattade ytskikt, ett nytt kök och nya toaletter på bottenvåningen. Fastigheten övertogs av AB Stadsholmen 2007.

BYGGNADSBESKRIVNING

Fastigheten består av en mindre herrgårdsanläggning med huvudbyggnad och två flyglar (hus nr 1–3 på kartan) samt två mindre hus nära stranden (hus nr 4–5).

Huvudbyggnad

Huvudbyggnaden (Nr 1 på kartan) på Skärholmens gård är en våning hög med inredd vind. Den timrade stommen är klädd med locklistpanel och har ett brutet tak med enkupigt tegel och profilerade

ÖSTRA FLYGELN BYGGDES I MITTEN AV 1700-TALET OCH VAR TROLIGEN BOSTAD FÖR TJÄNSTEFOLKET. FOTO B. NORDENMARK.

takstolstassar. Husets båda långsidor har varsin veranda med en altan som bärs upp av kolonner. De båda entréerna har pardörrar med överljus av blåst glas och hörnbeslag, troligtvis från 1700-talet. Verandan mot sjösidan är klädd med spån från slutet av 1800-talet som bildar ett dekorativt mönster. Byggnadens fönster är fyrdelade med småspröjsade bågar och enkelt profilerade foder. På gavlarna har övre våningens fönster kontursågade foder.

Huvudbyggnadens bottenvåning har i stort sett behållit rumsdistributionen från byggnadstiden vid mitten av 1700-talet, medan övervåningen har kvar sin planform från ombyggnaden i slutet av 1800-talet. I bottenvåningen finns bevarade snickerier från 1700-talet, till exempel halvfranska dörrar, dörr- och fönsterfoder samt golvlister. Pardörrarna som leder till salen från angränsande rum tillkom vid

ombyggnaden på 1800-talet. Även övervåningen har detaljer från 1700-talet, bland annat dörrar med utanpåliggande fyllningar, samt 1800-talssnickerier i form av pardörrar och dörrfoder. Byggnadens båda salar har skulpterade spisar i marmor från 1700-talet. Enligt vissa uppgifter kommer de ursprungligen från Stockholms slott och flyttades hit på 1800-talet. I bottenvåningen finns även en dekorerad kakelugn från början av 1900-talet med mönster inspirerat av 1700-talet samt en rund turkos kakelugn från slutet av 1800-talet. Övervåningen har två runda kakelugnar från slutet av 1800-talet.

Flygelbyggnader (Hus nr 2–3 på kartan)

De båda flyglarna är timrade envåningsbyggnader från mitten av 1700-talet med delvis inredda vindar. De höga valmade taken är täckta med enkupigt

VID MÄLARENS STRAND LIGGER TVÅ SMÅ STUGOR, TROLIGEN BYGGDA OMKRING 1800, SOM URSPRUNGLIGEN VAR TVÄTTSTUGA OCH BOSTAD FÖR TRÄDGÅRDSMÄSTAREN. FOTO B. NORDENMARK.

tegel. Båda husen har fasader med gulmålad locklist-panel och tvådelade småspröjsade fönster. Entréerna utgörs av förstukvistar från slutet av 1800-talet med fyrkantstolpar och fasta bänkar med kryssräcken. Portarna är pardörrar med profilerad liggande panel. Östra flygeln har länge fungerat som bostad och gör det än idag. Huset har vissa äldre snickerier bevarade, som dörrar från 1700-talet och dörrfoder från slutet av 1800-talet. Där finns även två kakelugnar som sannolikt tillkom under slutet av 1800-talet. Västra flygeln (Nr 3) innehöll ursprungligen gårdens kök

och där finns en stor murad spis med bakugn och murad kåpa bevarad. Nyligen byggdes även ett modernt kök i före detta kammaren.

Övriga byggnader (Hus nr 4 på kartan)

Nära stranden ligger två stugor som ursprungligen fungerade som tvättstuga respektive trädgårdsmästarbostad. De är envånings timmerstugor klädda med gråmålad liggande panel och tegeltäckta tak. Stugorna har förstukvistar med kontursågade stolpar och räcken.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.